

מצוות שאדם דש בעקביו

מים ראשונים: מספר שנים לאחר שכתבנו דף זה, חזרנו להקדיש דף נפרד לנושא של [מצווה קלה](#). שני הנושאים: מצוות שאדם דש בעקבו ומצווה קלה, משלימים זה את זה וכך גם שני הדפים שכתבנו.

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמְּשֻׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרֶתֶם וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (דברים ז יב).¹

עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלְי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֶרְתִּי מִצְוֹתֵי חֻקֹּתַי וְתוֹרָתַי: (בראשית כו ה).²

רש"י דברים פרק ז פסוק יב

והיה עקב תשמעון - אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר ה' וגו' - ישמור לך הבטחתו.³

מדרש תנחומא פרשת עקב סימן א

"והיה עקב". זה שאומר הכתוב: "לְמָה אֵיךָ בִּימֵי רַע עֲוֹן עֲקֵבִי וְסוּפְנֵי" (תהלים מט ו).⁴ יתברך שמו של הקב"ה שנתן תורה לישראל שיש בה תרי"ג מצוות ויש בהן קלות וחמורות. ומפני שיש בהן מצוות קלות שאין בני אדם משגיחין בהן, אלא שמשליכין אותן תחת עקביהן, כלומר, שהן קלות.⁵ לפיכך היה דוד מתירא מיום הדין ואומר: רבש"ע, איני מתירא מן מצוות החמורות שבתורה שהן חמורות. ממה אני מתירא? מן מצוות הקלות. שמא עברתי על אחת מהן, אם עשיתי אם לא עשיתי מפני שהיתה קלה. ואתה אמרת: "הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה".⁶ לכך אמר: למה אירא בימי רע וגו'.⁷

¹ כך, אם תשמעו. ובפרק הסמוך (דברים ח כ) מתואר המצב ההפוך, אם לא תשמעו: "כְּגוֹיִם אֲשֶׁר ה' מֵאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כִּן תֵּאבְדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵיכֶם". ראה פירוש רשב"ם שם: "עקב לא תשמעון - זהו סיוע כל הפרשה. תחילת הפרשה והיה עקב תשמעון תנחלו את הארץ, ועקב לא תשמעון תאבדון ממנה". הרי לנו בפרשתנו בתמצית, כל מה שמשה אומר באריכות בפרשת התוכחה בפרשת כי תבוא.

² כבר קדם לעקב של משה, המסכם ומבאר את התורה לדור הבנים, ה"עקב" של אברהם; עקב האבות, ששמרו את מצוות ה' ותורתו, בדרכם ובמעשיהם, עוד קודם מתן תורה. לקישור זה יש סמך במקרא עצמו, שכן בעקב של משה, מוזכרים האבות: "וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם". "טובים השנים מן האחד", אך "החוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד ט). "לעקב" של אברהם ומשה, נוסף "עקב" שלישי של בעל ספר תהלים: "גַּם עֲבָדְךָ נִזְהָר בְּהֵם בְּשִׁמְרָם עֵקֶב רַב" (תהלים יט יב). במהלך איסוף המדרשים על "עקב" אלה, סטינו, בעקבות רש"י שמיד נראה, לדון בנושא קרוב אך הוא עניין בפני עצמו: מצוות (או עוונות) שאדם דש בעקביו. ובע"ה נשלים את מדרשי עקב בשנה האחרת. כמקדמה, ראה המדרשים בדברים רבה פרשה ג בפרשתנו.

³ אפשר אולי להבין את דברי רש"י כך: אם על קיום המצוות הקלות שאדם דש בעקבו, ההבטחה היא שמירת הברית והחסד, צא ולמד מה שכרם של שומרי המצוות הקשות והחמורות. אך נראה שרוב מפרשי רש"י הבינו את דבריו כך: אם תקפידו לא רק על המצוות החמורות, כי אם גם על הקלות, אותן שאנשים נוטים לזלזל בהן ולדוש בעקבם, אזי ישמור ה' לך את הברית ואת החסד. בכל מקרה, נראה מדברי רש"י שהדישה בעקב היא במשמעות רכה יחסית של דבר שנעשה בחוסר תשומת לב ובלי משים. אולי אפילו בזלזול ואי התחשבות, אבל לא בכוונת זדון או ברגל גסה. כלאחר יד, נכון יותר, כלאחר רגל. כמי שדורך על נמלה תוך כדי הליכה ולא כמי שמועך שרץ מטרוד ברגלו במכוון. ראה גם רש"י על הפסוק במשלי יט ב: "וְאֵךְ בְּרַגְלֵי חוּטֵא - החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו".

⁴ ראה פרשני המקרא על פסוק קשה זה, בפרט אבן עזרא ודעת מקרא (עמוס חכם) שמסכימים שיש לקרוא את הפסוק כמקשה אחת ולא כשני חצאים (ובודאי שהחצי השני איננו הסבר או מענה לחצי הראשון) והמילה "למה" חלה על הפסוק כולו: למה זה אירא ואפחד מאנשי רע ועוון המסובבים אותי? ה' ודאי יצילני. כך משמע בפירוש דעת מקרא. אך המדרש הולך בדרכו ומפצל את הפסוק.

⁵ כל מפרשי רש"י וחוקרי מקורותיו, מביאים את מדרש תנחומא זה כמקור לפירושו הנ"ל. אך אם נדקדק בלשון המדרש, נראה שלא מופיע בו הביטוי "דש בעקבו" כי אם "משליך תחת עקבו". האם יש הבדל? האם אחד מהם רך יותר? אם מקורותינו מדויקים ולא חלו בהם ידיים, מדוע שינה רש"י מלשון המדרש שמשמש לו מקור? האם כדי לרכנו? איפה אם כן מופיע הביטוי דש בעקבו?

⁶ פרקי אבות פרק ב משנה א.

⁷ בחצי השני של המדרש, נכנסנו לכל העניין המורכב של מצוות קלות וחמורות. דווקא המצוות הקלות שאדם דש בעקביו (הנה אנו נמשכים להשתמש בביטוי זה למרות שכאמור איננו במדרש. זו השפעת לשון רש"י גירסה דינקותא, יש כאן היזון חוזר מרש"י למדרש), הן שעשויות להפילו ביום הדין. חמורות נעשות קלות וקלות נעשות חמורות. ראה איך המדרש מביא את דברי חז"ל בפרקי אבות (פרק ב משנה א): "הוי זהיר במצווה קלה כבחמורה" בלי המשכו (ונימוקו): "שאי אתה יודע מתן שכרם של מצוות". נראה שזו השמטה מכוונת ולא יד המעתיקים. המדרש מעלה סיבה הרבה יותר חזקה (בעינינו) לצורך להזהר במצוות קלות שאדם דש בעקביו, כפי שהסברנו. ורש"י? רש"י מביא רק את החצי הראשון של המדרש וגם לכך יש ודאי סיבה. וכבר זכינו להקדיש דף נפרד לנושא [מצווה קלה](#) בפרשה זו.

רש"י ישעיהו פרק א פסוק ג

לא ידע - לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן.⁸

מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

דאמר ר' יוחנן: פעם אחת היתה בתו מהלכת לפני גדולי רומי, אמרו: כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, מיד דקדקה בפסיעותיה. והיינו דאמר ר' שמעון בן לקיש, מאי דכתיב: "עון עקבי יסובני" (תהלים מט ו)? עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה - מסובין לו ליום הדין.⁹

ויקרא רבה פרשה כז סימן ח

"שור או כשב או עז כי יולד" (ויקרא כב כז). "ברעתם ישמחו מלך" (הושע ז) וכי מה ראה לעשות שור ראש לכל הקרבנות? אמר ר' לוי: משל למטרונה שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות. ובדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש. מה עשה המלך? עשה סעודה והושיב אותו האיש בראש של מסובין. כל כך למה? להודיע שבדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש. כך, אומות העולם מונים¹⁰ להם לישראל ואומרים להם: עשיתם את העגל! ובדק הקב"ה בדברים ולא מצא בהם ממש.¹¹ לפיכך נעשה שור ראש לכל הקרבנות. זהו שכתוב: "שור או כשב או עז". ר' הונא ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמן: מוצלין היו ישראל מאותו מעשה, שאילו עשו ישראל את העגל היה להם לומר: אלה אלהינו ישראל! אלא הגרים שעלו עמם ממצרים עשוהו והם מונים לישראל ואומרים: "אלה אלהיך ישראל". א"ר יהודה בר סימון: כתיב: "ידע שור קונוהו... ישראל לא ידע" (ישעיהו א ג) - ולא היו יודעים! אלא שדשו בעקב. כיוצא בו: "כי אויל עמי אותי לא ידעו" (ירמיהו ד כב) - ולא היו יודעים? אלא שדשו בעקב. כיוצא בו: "והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש" (הושע ב י) - ולא היתה יודעת? אלא שדשה בעקב.¹²

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת עקב דף יב עמוד ב

דבר אחר: והיה עקב תשמעון. דקדוקי המצות. האי דאמר ריש לקיש מאי דכתיב (שם מט) עון עקבי יסובני עונות שאדם דש בעולם הזה מביאין אותו ליום הדין. לפיכך צריך אדם להיות זהיר בדקדוקי המצות.¹³

⁸ לפני שנפנה למקורות אפשריים לרש"י בפרשתנו, נראה שרש"י עצמו מציע גוון אחר לביטוי "דש בעקב". רש"י זה הוא על הפסוק: "ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו וישראל לא ידע עמי לא התבונן" שקראנו בפרשת חזון. כאן משמע שלא מדובר במצוות קלות שאדם לא שם לב אליהן, אלא, אדרבא, דברים שאדם מתעלם מהם במכוון. הוא יודע היטב מה הוא עושה ומה משמעות מעשיו, אלא שהוא בוחר להתעלם. הוא דש במכוון ומסובב היטב את העקב, כמו האיכר שדש את התבואה. בדרך זו הולך רש"י גם בפירושו לפסוק בישעיהו מב כה: "... ותלטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב - יודע הוא אלא שדש בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו". וכן פירש רש"י בהושע יא ג: "ולא ידעו כי רפאתים - יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים". אכן פעולת הדישה בעקב ניתנת להבנה בשני אופנים שונים ואפילו מנוגדים. לפירוש הראשון, בפרשתנו, עקב כבדרך אגב, צריך רש"י להוסיף שמדובר במצוות קלות, אבל לפירוש השני, של "לא חש להבין", אין מדובר בעניין של מצוות קלות מול חמורות. חומרת המעשה היא החשובה, לא חומרת המצווה. הכל נעשה חמור, עקב הפעולה החמורה, המכוונת והמתריסה. ואנו נמשך לחפש מקורות לרש"י בחז"ל, מהם נוכל אולי גם לשפוט כשיטת רש"י הראשונה או השנייה.

⁹ הגמרא שם מספרת על ר' חנינא בן תרדיון שלימד תורה ברבים ונתפס עקב כך ע"י שלטונות רומא: "אתיוהו לרבי חנינא בן תרדיון, אמרו ליה: אמאי קא עסקת באורייתא? אמר להו: כאשר צוני ה' אלהי. מיד גזרו עליו לשריפה, ועל אשתו להריגה, ועל בתו לישב בקובה של זונות". הגמרא מחפשת סיבה למותם של כל אחד מהם, ר' חנינא משום שהגה את השם המפורש בפרהסיא, אשתו משום שלא מיחתה בו ובתו משום שדקדקה בפסיעותיה והתהלכה, אולי באופן בלתי צנוע, בפני גדולי רומי. משום שדשה בעקביה. האם לדישה זו בעקב מתכוון רש"י? האם זו דוגמא לדבר קל (הליכה נאה) שעשוי להפוך לדבר חמור של זנות ופריצות? האם אין כאן מקרה, דוגמת נדב ואביהו ואחרים, של הקפדה עם צדיקים כחוט השערה? (ראה הסיפור על בתו ובנו של נחוניא, מסכת יבמות קכא ע"ב). מעשה כה חמור עשתה בתו של ר' חנינא בן תרדיון שעונשה היה לישב בקובה של זונות! ועכ"פ הצדיקה עליה את הדין וקראה את הפסוק: "גדל העצה ורב העליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש פדרכיו וכפרי מעלליו" (ירמיהו לב יט). הנסתרות לה' אלוהינו.

¹⁰ ביטוי שמופיע פעמים רבות במדרש, בעיקר בהקשר של אומות העולם וישראל ופירושו: מרגיז, מלחיץ, מקניט, מלשון להונות.

¹¹ ראה דברינו [הולוא אין בה \(בו\) ממש](#) בפרשת כי תשא.

¹² לא בני ישראל עשו את העגל, אלא הערב רב שעלה איתם ממצרים. מה עשו בני ישראל? דשו בעקב. עמדו מהצד, ראו ולא מחו, לא שמעו ולא ידעו. נסחפנו. השתתפו בחגיגות שמישהו אחר יזם. האם זו סניגוריה? האם גם כאן לפנינו דוגמא לערוב של מצווה (או עבירה) קלה שחיש מהר הופכת לחמורה? האם מקור זה עמד לפני רש"י כשאימץ את הביטוי לפרשתנו?

¹³ המדרשים המאוחרים הם שמחברים את "עקב תשמעון" שבפרשתנו לביטוי "מצוות שאדם דש בעקביו". וכן הוא בילקוט שמעוני תהלים רמז תשנח: "אמר דוד: תר"ג מצות נתת לנו קלות וחמורות, איני ירא מפני מצות חמורות שבתורה מפני שהן חמורות, אלא מפני הקלות, אותן שבני אדם אין משיגין עליהם ומשליכין אותן תחת עקביהן, ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה, לכן הוא אומר עון עקבי יסובני, וכן הוא אומר: והיה עקב תשמעון, מצות שאדם דש בעקביו". המדרשים הקדומים יותר,

רמב"ן דברים פרק ז

וכתב רש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון, ישמור לך השם הבטחתו. והזכיר הכתוב המשפטים, אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם.¹⁴

שבת שלום ונחמת ציון

מחלקי המים

התלמוד וויקרא רבה שהבאנו (והמקבילה בפסיקתא דרב כהנא) אינם מקשרים בין עקב תשמעון ובין מצוות שאדם דש בעקביו. על עקב תשמעון יש להם דרשות אחרות, כגון השכר שינתן רק בעולם הבא, בעקב (העולם העוקב) ראה למשל דברים רבה ג ג בפרשתנו, ואילו את הביטוי "מצוות שאדם דש בעקביו" הם דורשים על הפסוק בתהלים מט. המדרשים המאוחרים ואולי רש"י הם שיוצרים קשר זה (מי קדם למי? רש"י ודאי קדם לילקוט שמעוני ולגבי פסיקתא זוטרתא אין אנו בקיאים והמאיר עינינו יבורך).¹⁴ מה היא מצווה קלה? רמב"ן מציע – דיני ממונות. מדוע? אולי משום שיש בהם אומד דעת דיין וכל דבר ניתן לתיקון ע"י פיצוי כספי בניגוד לדיני נפשות, איסורים ואישות שלא ניתנים לתיקון בכסף ואינם באומד הדיינים. לדוגמאות נוספות של מצוות קלות ראה עבודה זרה ג ע"א לגבי מצוות סוכה שניתנה לאומות העולם והם בועטים בה. ראה המדרשים על אדם הראשון שנצטווה מצווה קלה, לא לאכול מפרי עץ הדעת, ולא עמד בה (שבת נה ע"ב, בראשית רבה פז ה). ראה גם חולין קמב ע"א ששלוח הקן היא מצווה קלה "כאיסר". ובמדרשים על אברהם ששמר את התורה – עירובי חצרות. ובמדרש במדבר רבה כ כא נטילת ידיים, בפרט מים אחרונים שהוא חובה, גם היא מצווה קלה. ראה פירוש מהר"ק על רש"י (הובא בתורת חיים) ששמחת הרגל ודיבור בלשון הקודש (!) הן מצוות קלות. ועל כך, כאמור הרחבנו בדברינו [מצוה קלה](#) בפרשה זו.